

MÂTEMİN KEYFİNİ ÇIKARMAK: KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE ÖLÜMLERE DUYULAN SEVİNÇLER

*Murat ÖZTÜRK**

ÖZET

Ölüm konusu insan üzerindeki büyük etkisinden dolayı bütün dünya edebiyatlarında ele alınmıştır. Ölen kişilerin ardından duyulan üzüntünün anlatıldığı şiirler İslam öncesi Türk şiirinde *sagu*, halk şiirinde *ağıt*, klasik Türk şiirinde ise *mersiye* adını alır. Bu şiirlerin tamamında ölüm hadisesindeki hüznün anlatılırken ölen kişinin de iyilikleri dile getirilir. Bu durum aynı zamanda İslamî anlayışın da gereğidir. Klasik Türk şiirinde az da olsa bu anlayışın dışında yazılmış şiirler de vardır. 16. asırdan 19. asrın sonuna kadar bazı şairlerce çoğu devlet görevlisi kişilerin ölümlerinden duyulan sevinç anlatılmıştır. Yerilen kişilerin ölümünün müjdeli bir haber olarak yorumlandığı bu şiirlerde ölenlerin kötü yönlerine, olumsuz özelliklerine yer verilmiştir. Bazı şairler *beddua* edip sövdükleri bu kişilerin cehennemlik olduklarını vurgulamışlardır. Bu yönüyle söz konusu şiirler hiciv edebiyatımızın farklı ve çarpıcı örnekleri olarak dikkate değerlerdir.

Anahtar Sözcükler: *mersiye*, ölüm, klasik Türk şiiri, hicviye, hezliyat

ENJOYING THE MOURNING: THE EXPRESSION OF JOY FOR DEATH IN THE CLASSICAL TURKISH POETRY

ABSTRACT

Because of having a great impact on human being, the death is a subject dealt in the literary texts all over the world. Poems in which a short of sadness is expressed in the wake of the dead are named as "*sagu*" in the pre-Islamic Turkish poetry, as "*ağıt*" in the folk poetry and as "*mersiye*" in the classical Turkish poetry. In all of these poetries a lament stemmed from the death is narrated and the goodnesses of the dead are reflected as well. It is by the nature of Islamic belief and consideration. Yet, there are also a few poems which are written in a way that makes them different. This kind of poems were published from 16th century to 19th century by some poets and it was narrated in those poems that a pleasure resulted from the death of the government officials. In the poems, in which the death of one who is criticised by the poet is interpreted as precursory news, the bad features of the dead is touched on. Some poets thought that those was imprecated and reviled

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Ü. Eğt. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Eğt. Böl. El-mek: muratozturk8@gmail.com

will go to the hell. In this context, such poetries are remarkable as different and impressive examples of the literature of satire.

Key words: mersiye, death, classical Turkish literature, satirical, hezliyat

Ölüm dünya hayatıyla her türlü bağdan kopmak olduğu için geride kalanlar üzerinde derin etkiler bırakır. Ölenin bir daha geri dönmek üzere dünyadan göçü, ölümle ilgili bilinmezlik ve kalanın yalnızlığı gibi düşünce ve hisler ölüme dair algıların daha yoğun bir dille ifade edilmesine neden olmuştur. Bu nedenlerle ölüm hadisesi bütün dünya edebiyatlarında önemli bir yer tutar. Sevilen kişilerin ardından hissedilen üzüntünün hem ölene karşı duyulan muhabbetin dile getirilmesi hem de üzüntüyü yaşayanların duygularına hitap etmesi isteği dokunaklı bir anlatımı gerekli kılmış, dolayısıyla ölümün edebî bir mevzu olarak ele alınmasını doğurmuştur. Nitekim kimi kaynaklar ilk şiirin Hz. Âdem tarafından, oğullarından Kabil'in, Habil'i öldürmesi üzerine söylendiğini rivayet eder.¹ Eski Türk şiirinde ölüme ait hisler yuğ adı verilen yas törenlerinde dörtlüklerden oluşan sagularla dile getirilmiş, bu edebî gelenek halk şiirinde ağıtlarla sürdürülmüştür. Klasik Türk şiirinde ise Arap edebiyatından alınan mersiye türü, ölümle ilgili şiirlerin ifade edildiği edebî tür olmuştur.

Klasik Türk şiirinde ölüm ve ölene karşı tutum, dinî ve kültürel kaynaklıdır. İslamî anlayışa göre ölenin; ardından hayırla yâd edilmesi ve ölümün başlı başına bir ibret olması ona hikmetli nazarların atfedilmesini sağlamıştır. Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette bu durum vurgulanmış, dünyanın faniliği ve ölümün kaçınılmazlığı anlatılmıştır. "*Yeryüzünde bulunan her şey yok olacaktır.*" (Rahman/26), "*Muhakkak ki her canlı ölümü tadacaktır.*" (Al-i İmrân /185), "*Nerede olursanız olun, sağlam ve tahkim edilmiş kaleler içinde bulunsanız bile ölüm size ulaşacaktır.*" (Nisa/78), "*Biz senden önce de hiçbir beşere ölümsüzlük vermedik.*" (Enbiya/ 34), "*De ki: "Sizin kendisinden kaçıp durduğunuz ölüm var ya, o mutlaka size ulaşacaktır."*" (Cum'a/ 8). Ölene karşı tavrın nasıl olması gerektiğine dair bazı hadisler de mevcuttur: "*Ölülerinize sövmeyiniz.*"² "*Bir arkadaşınız öldüğü zaman onu bırakın, onu gıybet edip ayıplamayın.*"³ "*Ölülerinin iyiliklerini, güzelliklerini anın ve kötülüklerini sarfi nazar edin.*"⁴ Bütün bu ayetler ve hadisler ölümle ilgili olarak şairlerin İslamî kaynaklı tavırlarını belirler. Zira İslam dininde iyiliğin emredilmesi ve kötülüğün nehyedilmesi, dolayısıyla ölmüş bile olsalar insanların olumsuzluklarının ve kötülüklerinin sayılıp dökülmesi hoş karşılanmamaktadır. Ölü ve ölümle ilgili değerlendirmelerin sadece dinî olmadığı da açıktır. Öyleyse şair niçin mersiye yazar? Ölünün sevenleri neden ağıt yakar? Bu sorulara verilecek cevaplardan birisi kanaatimizce şairin ölünün ardından derin üzüntü duyması, ölüm hadisesini kabullenemeyişiyile ilgili olmalıdır. Bir diğer cevap ise Mustafa İsen'in belirttiği gibi üzüntünün azlığından veya çokluğundan değil geleneğin sonucundandır.⁵ Çünkü dünyanın ve dünyevînin mutlak faniliğinin kitabî bir öğretiyle bilinmesine rağmen şairin mersiye ve ağıt yazması, ölümün vuku bulmasından ötürü feleğe sitem etmesi, onun gelenekten öğrendiklerinin bir neticesidir. Oysa sırf dinî kabulle bakıldığında ölümü "her nefis muhakkak tadacaktır" ve divan şairi de bunu idrak edecek terbiyeden geçmiştir.

Divan edebiyatında ölüm etrafında yazılan şiirlerin gelenekçe belirlenmiş bir kompozisyonu vardır: Genellikle terkib-i bend nazım şekliyle yazılan bu şiirlerde bütün şairler ölenin ardından

¹ Latifi, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ (haz: Rıdvan Canım), TTK, yay, s. 79 Ankara, 2000.

² Buhari, Cenâiz, s. 96-

³ Ebu Davud, Sünen, Edeb, 49, c- IV, s- 275.

⁴ Ebu Davud, Sünen, Edeb, 49, c- IV, s- 275.

⁵ Mustafa İsen, Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye, Ankara 1994.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

duydıkları üzüntüyü: a)dünyanın geçiciliği, gaddarlığı ve zalimliği b) feleğe sitem c) yas, övgü d) olayın tasviri e) dua ve temenni olmak üzere beş bölümde ifade ederler.⁶ Mersiye türünde ve ölenin lehindeki meziyetlerin dile getirildiği bu şiirlerden başka ölüm yıllarını belirtmek üzere, kıt'a nazım şekliyle yazılan şiirlerde de üzüntü, meziyet veya sevgi ifade eden dizeler nazmedilmiştir.

İslamî ve geleneksel kabullerin dışında ölüm ve ölene karşı aykırı bir dil ve üslupla yazılan şiirler de mevcuttur. İslamî anlayışta ölenlerin ardından hayırla yad edilmesi gerektiğinin kaynağı olan hadislerin varlığına yukarıda işaret edilmişti. Ölülere karşı tavrın nasıl olacağıyla ilgili bu hadislerin dışında gülmenin ve alay etmenin hoş görülmediği başka hadisler de mevcuttur: “*Bir de sakın çok gülme. Zira çok gülmek kalbi öldürür.*”⁷ “*Bir kimsenin gülmesi çok olursa, Hakk'ın küçümsenmesine sebep olur, bir kimsenin oyunu alayı çok olursa celadeti gider, şakası çok olanın da vakarı gider*”⁸. Bu hadislere göre, değil ölüleri hicvedip onların kötülüklerini söylemek, dirilerin eksik taraflarını alaya alıp gülmek, kişilere dokunan mizaha başvurmak bile hoş görülmemiştir. Bununla beraber kimi şairler ya yaşadıkları acılara, uğradıkları haksızlıklara tahammül edememelerinden veya heccav tabiatlarından ötürü dinî anlayışın dışında bir tutum sergileyerek ölüme dair farklı edebî örnekler sunmuşlardır. Şairlerin hayattayken kendilerine türlü sıkıntılar çıkaran ve aralarının hoş olmadığı kişilerin ölümünden büyük bir memnuniyet duyduklarını ifade ettikleri bu şiirler, mersiyelerdeki derin teessürün tersine sevinç, mizah ve hiciv içeriklidir. Esasen hicve meyletmenin dahi hoş görülmediği, bu sebeple bilhassa hezl türündeki şiir örneklerinin divanlara alınmadığı ve hatta hicve meyleden kimi şairlerin ölüm ve sürgünle cezalandırılmaları gerçeğine rağmen⁹ ölüme sevinçle ve ölene alayla bakan edebî ürünler aykırı örnekler olarak dikkate değerdir.

Bu şiirlerin bir diğer önemli tarafı da yazıldıkları dönemin sosyal ve siyasal ilişkilerine dair bazı ipuçları vermeleri, şairleri şiir yazmaya sevk eden nedenlerin varlığıyla ilgili farklı bir unsuru göstermeleridir. Bilhassa devlet adamları aleyhinde yazılan hiciv içerikli bu şiirlerden birtakım tarihî bilgi ve sonuçlara ulaşmak, halkın ölenle ve ölüm hadisesiyle ilgili aykırı düşünce ve tutumlarının da toplumda var olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Hiciv şairinin toplumsal kabullerin dışına çıktığı, sınır tanımaz tabiatıyla geleneği fazlasıyla zorladığı ve sevilmeyen veya istenmeyen kişilerin ölümleriyle ilgili toplumun örtük duygu ve düşüncelerine de tercüman olduğu dikkat çekmektedir.

Ölenle ilgili gelenek dışı bir tarzda şiir yazdıkları belirlenen şairler şunlardır:

⁶ İsen, a.g.e., s. 22.

⁷ Rumûze'l-Ehâdis, c.1, s.13/7.

⁸ Rumûze'l-Ehâdis, c. 2, s.441, hadis no: 3.

⁹ Divan şairlerinden Figanî, Osmanzade Taib ve Nef'î'nin hicivlerinden ötürü ölümle cezalandırıldıkları, Taşlıcalı Yahya, Molla Lutfî, Mantıkî, Nef'î, Şair Eşref, Haşmet, , Bayburtlu Zihni ve Neyzen Tevfik gibi bazı şairlerin sürgüne gönderildikleri edebi kaynaklarımızda mevcuttur. Bkz. Türk Edebiyatı Tarihi, c.I-2, KB., yay., İstanbul 2007. / Tunca Kortantamer, Temmuz'da Kar Satmak, Örnekleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı, Phoenix yay., s.82, Ankara 2007.

Şair	Hakkında Şiir Yazılan Kişi	Nazım şekli
Duhânî	Müeyyedzade (vezir)	Kıt'a
Cinânî	Bir beylerbeyi	Kıt'a
Taşlıcalı Yahya	Rüstem Paşa	Terkib-i bend
Taşlıcalı Yahya	İbrahim	Kıt'a
Gelibolulu Mustafa Ali (iki şiir)	Sinan Paşa	Kıt'a
?	Sinan Paşa	Kıt'a
?	Sinan Paşa	Kıt'a
?	Sinan Paşa	Kıt'a
Gelibolulu Mustafa Ali	Cafer Paşa	Kıt'a
Nefî	Kemankeş Ali Paşa	Kıt'a
Nâbî	Küleyb (eşkiya)	Kıt'a
Osmanzade Taib	Gürcü Yusuf Paşa	Kıt'a
Sünbülzade Vehbî	Şahin Giray	Kaside
Enderunlu Vasıf	Tepedelenli Ali Paşa	Kıt'a
?	Ahmed Faiz (şair ve 3. Selim'in sır kâtibi)	Kıt'a
Sürûrî	Rus çarîçesi	Kıt'a
Sürûrî	Süleyman Paşa	Kıt'a
Sürûrî	Kel Bekir	Kıt'a
Sürûrî	Kambur Ahmed	Kıt'a
Sürûrî	Adana müftüsü	Kıt'a
Sürûrî	Tokatlı Kânî	Kıt'a
Sürûrî	Hacı Ali	Kıt'a
Savfet	Rus çarı	Kıt'a
Divan şairleri	Yezid için yazılanlar	Farklı nazım şekilleri

Bu tablodaki şiirlere konuyla ilgili ve bir bakıma bu makalede adları geçen şairlerin yerip beddua ettikleri şahıslara karşı hislerinin özeti mahiyetindeki, kimin kim için yazdığını belirleyemediğimiz meşhur bir beyit daha ilave edilebilir:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Ne kendi eyledi rahat ne verdi halka huzûr

Yıkıldı gitdi dünyâdan dayansın ehl-i kubûr (Lâ-edrî)

Konumuz olan bu gerçek kişiler dışında kurgusal metinlerde, bilhassa gazellerde de ölümü istenen ve ölümüyle sevindiren rakip tipi vardır. Bazı aşk mesnevilerinde de âşıkların kavuşmalarını engelleyen kötü niyetli tiplerin (rakiplerin) ölümleri anlatıcı/şair tarafından mutluluk ve ibret verici bir hadise olarak yorumlanır.¹⁰ Zira “*Klasik Osmanlı edebiyatındaki diğer tipler gibi “rakib” de idealize edilmiş bir tip olup özellikleri belirlenmiş, vasıfları klişeleşmiş, âşık-şairlerin öfke, küfür ve lanetlerine boy hedefi olmuş, aşkı inkâr eden kötü insanı temsil eder.*”¹¹

Rakip aynı sevgiliye ulaşmaya çalışan âşığın gözünde “it”ten, eşekten, domuzdan daha aşağı olduğu için ölümü hem önemsizdir hem de arzu edilir. Yine rakibin ölümünü duyan âşık artık sevgili yolundaki engeli aşmış olduğunu düşünüp rahatladığını ifade eder.

İşittim ki rakîb ölmüş habîbin ömrü çoğ olsun

Kapıdan bir seg eksilmiş anı sanman ziyanlıdır (Necâtî)

Meydana geldi na'ş-ı rakîb-i nemime-sâz

Kıldum huzûr-ı kalb ile 'ömrümde bir namaz (Sabit)

Acır isen gel Necatî derd-mende acı kim

Ne leb-i dilber nasîb oldu ne helva-yı rakîb (Necatî)¹²

Klasik Türk şiirinde ölen birinin ardından geleneğe muhalif olmak üzere yazılan şiirlerden tarafımızdan tespit edilebilen en eski tarihli olanı Duhânî'ye aittir. Âşık Çelebî'nin belirttiğine göre şair, Yavuz dönemi vezirlerinden Müeyyedzade'nin ölümü üzerine tarih düşürmüş ve ondan kurtulmuş olmanın sevincini dile getirmiştir.

Didi tarihini mülazimler

Hamd idüp didi vay ne kurtulduk¹³

Sevilmeyen kişinin ölümünden duyulan mutluluğun dile getirildiği şiirlerin en bilinenlerinden biri Taşlıcalı Yahya'nın Rüstem Paşa aleyhine yazdığı terki-i bendidir. Taşlıcalı Yahya, Şehzade Mustafa'nın ölümünden sorumlu tuttuğu ve devlet içinde fitne uyandırıp “âl-i Osman'a al eylediğini” düşündüğü Rüstem Paşa'nın gadrine uğramış bir şairdir. Bu sebeple Rüstem Paşa'nın ölümünün kendisinde acı bir his uyandırması bir yana büyük bir hayır olarak yorumlanması gelenek dışı bir anlayış olarak dikkat çekicidir. Bu şiirle ilgili olarak Mustafa İsen: “*Mersiye ölenin ardından onun iyiliklerini dile getirmek için kaleme alınır. Ölenlerin hayırla anılması geleneğinin geçerli olduğu Müslüman toplumlarında da bunun başka türlüsüne*

¹⁰ Örneğin, Lamii Çelebi'nin Veyse vü Ramin mesnevisinde âşıkları ayırmaya çalışan vezirin öldürülüşü hak edilmiş bir “son”a dair güzel haber olarak aktarılır. Bkz. Murat Öztürk, Lamii Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme), Atatürk Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2009.

¹¹ Ahmet Atilla Şentürk, Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I, (Rakîb) "Osmanlı Araştırmaları, c. XV, İstanbul 1995, s. 23.

¹² Beyit örnekleriyle beraber konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Şentürk, a.g.m> H. Dilek Batislam, “Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm” Folklor / Edebiyat, Ankara, 2003, C.IX, S.34, s.186-199.

¹³ Filiz Kılıç, Meşâ'irü'ş-Şu'ârâ İnceleme-Tenkitli Metin, Gazi Üniversitesi, SBE, doktora tezi s.253. Ankara 1994.

rastlanmamıştır. Mersiye bir anlamda methiyenin ölenin ardından yazılan şeklidir. Oysa yerme anlamına gelen hicviyenin ölen birinin ardından yazılan örneğine pek tesadüf edilmemiştir. İşte Yahya Bey tarafından böyle bir mersiye kaleme alınmış ve tekrar vurgulamak gerekirse edebiyat tarihimizde bir ikinci örneği yoktur."¹⁴ der. Yahya'nın bu terki-i bendi İsen'in çalışmasına dahil ettiği, farklı nazım şekilleriyle yazılan ve ölenlerin ardından üzüntülerin dillendirildiği 143 şiir içinde ölümle ilgili sevinç duygularının ifade edildiği tek örnektir. Bu şiirin klasik şiirimiz içinde ölenlerin ardından sevinç duyulmasının tek örneği olmadığına yukarıdaki tabloda işaret edildi.

Taşlıcalı Yahya, terki-i bendinin ilk bendinde Rüstem Paşa'nın ölümünün Allah'ın büyük bir lütfu olduğuna ve onun ölümüne şeytanların ağlayıp dertlilerin sevdiğine işaret ederek sevincini dile getirir:

Bir harâmi başını hâk ile yeksân itdün
Yirini pâr gibi âteş-i sûzân itdin
Sitem ü zulmi ile adı çıkan ehl-i cefâ
Sarsar-ı kahrın ile buldı fenâ oldu hebâ¹⁵

İkinci bentte Rüstem Paşa'nın olumsuz kişilik özellikleri sıralanırken onun için Allah'tan lanet dlenir:

Niçe yıl zelzele-i mihnet ile sendeledi
Koca şeytân gibi bir kimseye âdem dimedi
La'netullahi 'aleyhi ve 'alâ ihvetihi
Ve 'alâ men zaleme'n-nâse bi-tab'iyetihi

Üçüncü bentte paşanın şehzade kavgalarını körükleyip, devlete zarar verişini anlatılır ve ölümünün mutluluk verici bir haber olduğu dile getirilir:

Haber-i mevdi melûl itdi beni hayli zaman
Korkar idim ki bu şâdî haberi ola yalan
Yıkılıp gitti ol evkâf-ı selâtini yıkan
Mâl-i eytâmı alup mescidi meyhâne yapan

Dördüncü bentte Paşa'nın zalimliği ve ulemaya karşı takındığı menfi tavrı ve fiziksel özellikleri anlatılır. Yahya Bey beş ve altıncı bentlerde de beddualarla karışık olarak Rüstem Paşa'yı yermeye devam edip onu adeta lanetle yad eder:

Zâlimün öte uci işi güci zulm-ı 'azîm
Arkasın yire getürdi eceli oldu garîm
Rüzgar ile duhân gibi sürüldi o râcîm
Olmaya meskeni Firdevs ile cennât-ı Na'îm

Son bentte ise klasik mersiye üslubuna uyarak padişaha dua eder ve şiirini, Rüstem Paşa'nın bu dünyadan göçüp gitmesine rağmen yüreğini soğutamamanın acısıyla onun öte âlemde de azaba gark olmasını dilediği beddualı bir beyitle sonlandırır:

¹⁴ İsen, a.g.e. s. 93.

¹⁵ Mehmed Çavuşoğlu, Yahya Divanı, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Matbaası, s. 169, İstanbul, 1977.

Gülmez idi yüzi mahşerde dahi gülmeyesi

Çoğ iş itdi bize ol sağlıg ile olmayası

Taşlıcalı Yahya, Divanı'nda "ışık"lardan¹⁶ olduğunu belirttiği ve ölümünden sevinç duyduğu İbrahim adlı bir şahıstan da bahseder. Yahya, İbrahim'in cesedini leş olarak vasıflar:

Bilürler sahîh öldi İbrahimi

Leşi derdmendün 'aceb oldı güm

Hayâlîye Yahya didi gam yime

Işık ölüsün kimse görmez begüm¹⁷

Mizahî edebiyatımızın on altıncı asırdaki önemli isimlerinden biri olan Cinânî'nin Divanı'nda ölümüyle sevindirenlerden biri olarak bir beylerbeyinden bahsedilir. Şairin, ismini vermediği bu devlet adamının halka haksızlık edip sonunda ettiğini bulduğuna inanan Cinânî, beylerbeyinin katline tarih düşürmüştür:

Beglerbegi kim mâlını alup fukârânun

Tîr-i sitem-i bid'at ile bagrını deldi

Katl oluncak hatif-i gayb didi tarih

"Beglerbeginün itdügi hep yolına geldi"¹⁸ H. 997

Divan şiirinde hiciv denince akla gelen ilk isimlerden biri Nef'î'dir. Hayatını sivri dili nedeniyle kaybettiğine dair rivayetlerin güçlü olduğu Nef'î, devrindeki pek çok kişiye hakaret dolu sövgüler ve yergiler yöneltmiş, öyle ki padişah ve devrin ileri gelen pek çok devlet adamı dahi onun kaza oklarına hedef olmaktan kurtulamamışlardır.¹⁹ Nef'î, kıt'a nazım şekliyle yazdığı hicviyesinde arasının iyi olmadığı Kemankeş Ali Paşa'nın katlini Yahya Bey gibi Allah'a hamdederek kutlar:

Hamdülillah oldu maktûl ol vezir-i rû-siyâh

Kim yüzi kara ...dan dahi tîre-reng idi²⁰

Nef'î bu hicviyesinde Kemankeş Ali Paşa'nın münasebetinin olduğu bazı kişileri de karalar. Bunlar arasında Sümbül Ali, Etmekçi, Baki Paşa ve Gürcü Paşa vardır. Hicviyenin redifi mersiyelerde sıklıkla redif olarak kullanılan "idi" imek fiilidir. Özellikle terki-i bend ve terci-i bend nazım şekilleriyle yazılan mersiyelerde kullanılan "idi" redifi ile ölen kişinin geride bıraktığı

¹⁶ "Işık" için M. Zeki Pakalın: "Türklerde dervişler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Âşık kelimesinden bozmadır. Bursa'daki ışıklar mevkii orada veli sayılan bazı kimselerin oturmuş, yahut gömülmüş olmasındandır. Şair Yahya Bey'in:

Ben erenler sancağıyım o ışıklar teberi
Ben savaş günü çeriyim o hemen cerde ceri

beytinde olduğu gibi." der. Bu beyte göre ışık kelimesi olumsuz bir anlam içermektedir. (Bkz. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2. Cilt, s., 9, MEB, yay., İstanbul, 1983.) Işık kelimesi Aşık Çelebi ve Latifi tezkirelerinde de Kalenderî, Haydarî, Babaî gibi heteredoks zümrelere mensup Askerî, Yetimî, Şemsî gibi şairler ve dervişler tanıtılırken kullanılır ve bu zümreler daima olumsuz özellikleriyle yerilirler. Yine Divan şairlerinden Hayali Bey de Kanunî'nin iltifatına ve ihsanlarına mazhar olmasına rağmen gençliğinde bu zümrelerle olan ilişkisinden ötürü Taşlıcalı Yahya ve Kandî gibi bazı şairlerce "ışık" olarak anılıp yerilmiştir.

¹⁷ Mehmed Çavuşoğlu, Yahya Divanı, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Matbaası, s. 598, İstanbul, 1977.

¹⁸ Cihan Okuyucu, Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni, TDK., yay., s. 403, Ankara 1994.

¹⁹ Metin Akkuş, Nef'î ve Siham-ı Kaza, Akçağ yay., Ankara 1998.

²⁰ Akkuş, a.g.e, s. 164.

dünya hayatındaki iyilikleri ve hayırla yad edilecek özellikleri ve faaliyetleri sıralanır. Burada şair “idi” redifiyle tam tersi bir anlatımı tercih edip ölenin hoş gitmez, kabul görmez hususiyetlerini zikreder. Buna göre maktul Kemankeş Ali Paşa, kayınpederi ve Etmekçi; siyah tenli ve bu ten renkleriyle uyumlu “kara yüzlü” dürler. Ayrıca Ali Paşa çirkin suretli, zerafetsiz, asık suratlı ve verilen makamları hak etmeyen biridir. Nef’î mevtayı eşeğe ve müstehcen ifadelerle ahlaksız birine benzetir:

Gürce Paşa ile haşrolsa kıyametde nola
İkisi de kaltaban düstûr-ı bî-ferheng idi

....

Vezne sığmaz sıkletinden gerçi kim karamtırak
Yestehi tartılsa böyle Türkile hem-seng idi

.....

Yüzi gülmez bengi batman Kürde benzerdi hemân
Şûh u şengül olsa az-çok kaşmer-i derbeng idi

....

Sadri- a’zam olması hod böyle bâtil bir hârûn
Devlet-i Osmâniyâna rabtı güç bir neng idi

Kemankes Ali Paşa’nın katlinden keyif alan Nef’î hakkında da ölümüne dair yazıldığı iddia edilen bir beyit vardır:

Gökden nazîre indi Sihâm-ı Kazâsına
Nef’î diliyle uğradı Hakkın belâsına

Kimi kaynaklar bu beytin Nef’î’nin Edirne’ye sürgünü için yazıldığı iddia edilirken²¹ bazı kaynaklar da Nef’î’nin katli üzerine kendisini çekemeyenlerce yazıldığı dile getirilir.²²

Gelibolulu Mustafa Ali’nin Kühü’l-Ahbar’ında ölümüyle, kendisinden zarar gören çok kimseyi sevindiren Sinan Paşa hakkında söylenmiş birkaç hiciv ürünü şiir vardır. Sinan Paşa kısa aralıklarla beş kez sadaret makamına getirilmiş ve bu görevlerinden azledilmiştir. Son görevi de kısa bir zaman sürdükten sonra aceleyle hayatını kaybetmiştir. Gelibolulu’nun Kühü’l-Ahbar’ında Sinan Paşa aleyhine yazılmış mensur-manzum pek çok ifade vardır. Sinan Paşa’nın şairleri sevmediği, onları himaye etmek yerine tıpkı Rüstem Paşa gibi ilgisiz kaldığının ifade edildiği eserde Paşa’nın ölümünden sonra şairlerin büyük memnuniyet duyduğu, ölümü ve mezarı ile ilgili bazı özelliklerden dolayı şairlerin alaycı ifadelerine hedef olduğu kaydedilir.

Kühü’l-Ahbâr’da Sultan III. Murad devrinde Sinan Paşa’nın vezirlikten ikinci ve üçüncü kez ayrılışından sonra şairlerin kendisi hakkında hicviyeler yazdıkları ve bu hicviyelerin hicve meyyal olmayanlarca bile istinsah edilip yayıldığı kaydedilir. Bütün bunlar padişah huzurunda da konuşulmuş ve padişah tarafından şairlerin Sinan Paşa’nın hicviyle bu denli meşgul oluşlarının sebepleri sorulunca, padişaha şairlerin lütuf ve keremlerini görmedikleri büyükleri hicvettikleri cevabı verilmiştir.²³

²¹ Akkuş, a.g.e., s. 97.

²² Kortantamer, a.g.e., s.82.

²³ Faris Çerçi, Gelibolulu Mustafa Âli ve Kühü’l-Ahbâr’ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri (III. Cilt), Erciyes Üniversitesi yay., s. 639, Kayseri 2000.

Sinan Paşa'nın ölümünden sonra Gelibolulu Mustafa Ali, onun olumsuz özelliklerini tasvir eden şiirler yazar:

(Aceb) galîz ü gabî bed-hısâl merd-i merdekdi

Adaveti ulemâ zümresine bî-şek idi

İşi hemân yapu yapmak gönül harâb itmek

Dil ehlini çevirip şişlere kebâb itmek

Ne vaz iderse görünürdi 'âkıla ma'kûs

Kelamı bârid idi sûret-i kerîhi 'abûs²⁴

Gelibolulu'ya göre onun yerilmesinin en önemli sebeplerinden biri rüşvetçiliğidir. Gelibolulu, Sinan Paşa'nın divanhanesine "Allah rüşvet alana da verene de la'net etmiştir" hadisini yazdığını ancak kısa bir süre sonra rüşvetçiliğinin duyulup yayılmasıyla bu yazıyı kaldırdığını ve helâkinin görülmemiş bir ölüm olduğunu belirtir.²⁵

İşidenler anı inanmadılar

Kec-re'yi togrı sanmadılar

Didiler bir belâ-yı dâ'imdir

Guyâ haşr olunca kâ'imdir

Kimi dirdi budur mekr-i deccâl

Zâhir oldu berâ-yı kahr-ı ricâl

Kimi dirdi mekri budur şeytân

Mübtelâdır belâsına insân

Niçe kere çıkub gidüb ma'zûl

Yine sadrında bulunur ol gûl

Sâhib-i hâtem oldu bir koca dîv

Nev-civân-ı pâdişâha etmede rîv

²⁴ Çerçi, a.g.e., s. 697.

²⁵ Çerçi, a.g.e., s. 697.

Sinan Paşa'nın Parmakkapı semtinde yaptırılan türbesinin bir ruhbanın mezarına yakın düşmesi de şairlerin alaycı ve abartılı üsluba başvurmalarına ayrıca neden olmuştur. Gelibolulu Mustafa Ali bu şairlerin kimler olduğuna dair bilgi vermez.

Yerin âteş kapusun itdi Hudâ Arnavudın²⁶

Parmak kapusu semtine bir âteş düşdi

Hem-civâr oldı çü bâzârına ırğâdların

Topraklar uğruları bu hâle müşevveş düşdi

Kazılırken temeli kubbesinin zâhir olan

Gor-ı ruhbân o segin merkâdine eş düşdi

Kabir bir câh-ı 'avân oldı Cehennemden anın

Derk-i esfel dibine gitdi necis-veş düşdi

Çeşme-i pâk-i tevekkeltü 'ala'llahın dîn

Sanki omuzına har-mürdesi bir leş düşdi²⁷

Yukarıdaki şiirde şairin Sinan Paşa'nın cehenneme gittiğinden tamamen emin oluşu, onun kabir azabının bir semte yayıldığını ifade edişi, yine Sinan Paşa'yı "seg, necis, har mürdesi bir leş" gibi yakıştırmaya ve benzetmelerle tavsif etmesi şairin Paşa'ya olan kininin, husumetinin ve aynı zamanda onun ölümünden ötürü sevincinin hangi boyutlarda olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.

Gelibolulu Mustafa Ali, bazı şairlerin de Paşa'ya gösterişli bir türbe yapılmasını uygun görmeyen şiirlerle eleştirdiklerini ve esasen böyle yapmakla da gerçek durumu yazıp isabet buyurdıklarını belirtir:

Dehr-i dîn-ı perverin bu kârını gör

Ya'ni dâne nâ-dâna i'tibârın gör

Pâdişâhlar gibi yatur o pelîd

O sengde iktidârını gör

²⁶Gelibolulu Mustafa Ali'nin Kühü'l-Ahbar'ında eleştirdiği bazı kişilerin Arnavutluklarına vurgu yapması onun Arnavutlara karşı hoşnutsuzluğunun olduğunu göstermektedir. Örneğin Eflak beylerbeyi Muhammed Paşa'yı yerdığı şiirinde Paşa'nın Arnavut olduğunu özellikle belirtir:

Arnavud zümresinden idi o şûm
Oldı bed-dilligi anun ma'lûm

Çerçi, a.g.e., s. 674.

²⁷Çerçi, a.g.e., s. 698

Künbed-i merkadin temâşâ kıl

Gerçek er gibi türbe-dârını gör

Sonraki beyitlerde Sinan Paşa'nın günahkâr oluşu, siyasetle rakiplerini alt edişi hatırlatılırken etraftaki insanların Paşa'nın çok yaşayıp geç ölmesinden ötürü üzgün oldukları ifade edilir. Gelibolulu'nun, Sinan Paşa'nın ömür demlerinde sadrazamlığından dolayı fazla ve haksız mal edinmesinden ziyadesiyle rahatsız olması Paşa'yı Karun'a benzetmesinden anlaşılıyor. Ne var ki Paşa'nın ölümü bile şairin yüreğini soğutmamış, Paşa'nın da Karun gibi yere batması istenmiştir. Yine şair, ölünün arkasından onun cehennemlik olduğunu, fitne ateşinin çok yeri tutuşturmaya devam ettiğini, kabrinde ateşli azapları yaşadığını görüyormuş gibi anlatır.

Ala toprak başına derdi velî

Toprak altında şimdi vârnı gör

Gitdi yük yük günâhlar ile

Siyâsetle kâr u bârnı gör

Sanki Behrâm Gûr'dır gelmiş

Yatışın seyr kıl mezârını gör

Katî çok yaşadı geç öldi deyü

Herkesin tab'-ı inkisârını gör

Nola yir tutsa anı Karun-vâr

Hadd-i yok mâl-ı bî-şümârını gör

Öyle bir mühlek-i vücûdı ile

Mühmelâtın iftihârını gör

Kıl nazar yakduğı çerâğlara

Ateş-i fitnenin şerârını gör

Gerçi mürd oldı gitdi ol merd

Kabr içinde 'azâb-ı nârı gör

Dime devletle geldi gitdi hele

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/1 Winter 2012

Bu günü ko efendi yarını gör²⁸

Gelibolulu Mustafa Ali, Sinan Paşa'nın ölüm anını görenlerin onun ölüm şeklinin Ferhad Paşa'yı öldürtmesi nedeniyle çirkin olduğunu anlattıklarını ifade eder: "*Mukaddemâ Ferhad Paşa katline mezburun mekr-i bî-şümârı ve bezl-i nükûd-ı bisyârı sebep olmağın muhannesliğine ve 'acuz-ı sâl-horde gibi yüzi buruşub ağız salyaları akub mülevvesliğine nazar-ı Ferhâd öldüren deyü fevtine tarih didiler. Yasını dutmağla ya'ni hasr ile on 'adüyü fîrû-nihâde etdiler ki ol tarih budur.*"

Tarîh

Vây Sinân Paşa'ya toprak başına

Öldi ol tezvîre sûret bulduran

Arnavudlardan tutubdur mâtemin

Her odun yaran döşekler dolduran

Mekr idüp Ferhâd Paşa katline

Öyle bir 'âkıl-ı vezîri öldüren

Düşmenin fevtine şâdân olub

Kendüye halk-ı cihânı güldüren

Pîre-zen sûret muhannesdir o dîv

Kâfire saçın sakalın yolduran

Tutdılar yâsın sorub târîhini

Didi hâtif gitdi **Ferhâd öldüren**²⁹

Yukarıdaki kıt'ayı nazmedenin hangi şair olduğu tespit edilemedi. Bu şiirin bizzat Gelibolulu tarafından söylenmiş olma ihtimali de mevcuttur. Şairlerin hiciv içerikli şiirleri hicvin İslâmî anlayışta hoş görülmemesi nedeniyle divanlarına almamış olmaları bu tür şiirlerin şairini tespit etmeyi güçleştirmektedir. Nitekim bazı şairlerin hicivlerini ömürlerinin sonraki dönemlerinde yaktıkları, hiciv türü şiirlerin başka şahıslar tarafından bir araya getirilip kitaplaştırıldığı veya farklı şairlere ait hicviyelerin mecmualarda kaydedildiği bilinmektedir.³⁰

Gelibolulu Mustafa Ali, Kühü'l-Ahbâr'ında Sinan Paşa'dan başka Tebriz, Van ve Şirvan Beylerbeyliği görevlerinde bulunmuş Câfer Paşa'yı da ölümüne rağmen yerer. Gelibolulu, Cafer Paşa'yı İran seferi esnasındaki hatalı fiillerinden dolayı pek çok masum insanın ölümüne ve

²⁸Çerçi, a.g.e., s.699.

²⁹Çerçi, a.g.e., s. 700.

³⁰Örneğin Sünbülzade Vehbî ömrünün sonuna doğru hicviyelerini yakmıştır. bkz., Süreyya Ali Beyzadeoğlu, Sünbülzade Vehbî, İklim yay.,s. 18, İstanbul, 1993.

esaretine sebep olmakla suçlar. Ardından da Cafer Paşa'nın öldükten sonra cehennemi boyladığından emin bir şekilde kusurlarını sayıp döker:

Nolaydı eylemeyeydi bu zulmü ol düstür
Ki rûz-ı rûşen-i dil olmayaydı pes deycür

Nolaydı bunca fesâdâta virme-yüb ruhsât
Muharremâtı halâl itmeyeydi ol magrûr

Huzûr-ı Hakk' da bu zulmün cevâbını viremez
Kıyâm-ı sa' ate dek bulmaz ol lahidde huzûr

Kaçan ki 'ayn-ı 'amel kör ola cehâletle
Açılrsa 'akreb ü mâriyle bir görine o gûr

Yazıklar ana kitâb-ı gazâsı hâtimesin
Fusûl-ı fisk u fücûr itdi bâbı şark-ı şürûr

Günâhı yok niçe 'ırz ehlin itdi katl ü tebâh
Muhazzirâtla virdi zinâyâ hod destûr

Dögerse sînesini taşlar ile seyl gibi
Bu cürmi olmaya zannım budur anın ma'zûr

Ki bunca Müslime ve Müslim ide fi'l-zinâ
Ola bu mazlimesden kabri muzlim ü deycür³¹

Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ında Hayrabad'a dair yazdığı eleştirilerine 18. asır divan şairlerinden Refî-i Âmidî'nin

“Geçmiş çü vefât idüp o merhûm
Merhûm olur mu hiç mercûm”³²

beytiyle ölenlerin arkasından konuşulmasının yakışık almadığını belirterek savunduğu on yedinci asrın büyük şairi Nâbî de hac yollarını kesip hacıların malına ve canına kasteden eşkiya Küleyb'in ölümünden büyük keyif duymuştur. Nâbî, Küleyb ve adamlarının Nasuh Paşa tarafından cezalandırılmalarına kıt'a nazım şekliyle tarih düşmüştür. Bu şiirinde Küleyb ve eşkiya guruhunu “kelb, ifrit, mâr, hasm-ı din ü devlet, reh-zen” gibi olumsuz sıfatlarla tel'in eder.

³¹ Çerçi, a.g.e., s.524

³² Nihat Öztoprak, Refî-i Âmidî, Can u Cânân, Türk Gençlik Vakfı yay., İstanbul, 2000, s. 134.

Küleyb, adamlarıyla beraber hac yollarında sürekli talan ve cinayetle meşgul olmuş, vali ve paşaların ordularına gözünde sinek kanadı kadar değer vermemiştir.

Ol mâr-ı zehr-pâşun dendân-ı satvetinden
Nice vezîr ü vâlf olmuşdı nâbe-sâmân³³ (77/4)

Yoğ idi zerre denlü pervâsı hiç kesden
Perr-i meges degüldi çeşminde ceş-i sultân (77/8)

Nâbî, eşkiyanın öldürülüp cezalandırılmasını Allah'ın bir takdiri ve lütfu olarak görür ve bu sevinç verici hadiseyi gerçekleştiren Osman oğlu Nasuh Paşa'ya övgüler düzer:

Bir hâkim-i mükerrerem bir hayr-hâh-ı 'âlem
Dânâ-yı râz-ı mübhem müşkil-güşâ-yı devrân

Mir-hacc-i vâlf-i Şâm hikmet-şinâs-ı eyyâm
Yâ'ni Nasuh Paşa meşhur ibn-i Osmân (77/12-13)

Şair, Küleyb'in katlinden gayet memnundur. Zira toplum ve din huzuruna zarar verenlerin ölümleri, istenen nizamın ihyasına sebep olmuş, din ve devletin namusu yücelmiştir. Küleyb'in bedeni Nasuh Paşa ve askerinin kılıcıyla toprağa bulanmış, sapkın eşkiya yere yuvarlanmış, Arap köpeklerine benzeyen haramiler çöle savrulmuştur:

'Urbân içinde bî-havf ol Rüstem-i zamâne
İtdi ten-i hâbisin tiğiyile hâke yeksân

Sâd gûne âferin kim kendü eliyle itdi
Ol günbed-i zülâli hâk ü hevâya galtân

Ol şîr-i hasm-gîrûn şemşîr-i satvetinden
Oldı kilâb-ı a' râb deşt ü hevâya rîzân (77/19-21)

Nâbî, Küleyb'in ölümüne düştüğü tarih beytinde de Nasuh Paşa'nın, zemmedilen eşkiyayı öldürmesini müjdeli bir haber olarak değerlendirir:

Nâbî olup mübeşşir bu fethe didi târîh
Köpek gibi Küleyb'i öldürdi İbni 'Osmân (77/25) H. 1118

18. asrın başında Rusya'ya yapılması düşünülen seferden yana olmaması ve Rusların anlaşma şartlarına uyacakları yönündeki kanaatiyle gaflet göstermesinden dolayı padişahla arası açılan Sadrazam Gürcü Yusuf Paşa Rodos'ta idam edilmiştir.³⁴ Onun idamı, dönemindeki pek çok kişi ve kuruma karşı eleştirel tavrını sakınmadığı için canından edildiği iddia edilen şair Osmanzade Taib'i ziyadesiyle memnun etmiştir. Osmanzâde, sadrazam ve idamı hakkında:

³³ Ali Fuat Bilkan, Nâbî Divanı, c. I., s. 267-269, MEB yay., Ankara 1977.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV. C., II. Kısım, XVIII. Yüzyıl, s.295, TTK, Ankara, 1995.

Mühri teslim idicek cürm ile Yûsuf Pâşâ
Geldi cânı yerine cism-i cihânun gûyâ

Şevk-i ‘izz ile olup cem‘-i perîşân diller
Kasd-i târîhde iken ya‘ni gürûh-ı zurafâ

Sordı boynun urayım mı deyu cellâd-ı gazâ
Didi Behrâm-ı felek kasr-ı semâdan ur ya³⁵

dizeleriyle duygu ve düşüncelerini ifade eder. Osmanzade'nin bu ölüm hadisesinden keyif duymasının nedeni devlet anlayışından veya şahsi husumetinden kaynaklanabilir.

Sünbülzade Vehbî, Sultan I. Abdulhamid övgüsüne yazdığı Tayyare Kasidesinde Kırım hanı Şahin Giray'ın idamından duyduğu memnuniyeti dile getirir. Bu kasidede hiciv ve medhiye özellikleri iç içedir ve şiir, klasik kaside içeriklerinden farklı özellikler taşır. Şair, olayı özetleyip hadiselerin gelişimini aktarırken Şahin Giray'ın ölüm kararının ne denli âdilane, yapılan işin ne kadar gerekli ve Şahin Giray'ın da ölümü ne derece hak ettiğini vurgulamaya çalışır. Seksen dört beyitlik kasidenin ilk bölümü Sultan birinci Abdulhamid'in övgüsüne ayrılmıştır. Şair, yirmi altıncı beyitten itibaren sözü Şahin Giray meselesine getirir ve onun ihanetini anlatmaya başlar. Buna göre Şahin Giray sultanın yardımlarına gark olmuş ancak Ruslara yaranmaya çalışmış, kâfirlerin şarabını ve domuz etini yemek suretiyle ihanetini göstermiştir:

Nevâl-i saltanatdan kuş südiyle beslenüb âhir
Kımız içdikde ızhar eyledi küfrâne inkârı

Ni'am perverde-i Rusum deyu söylerdi bî-pervâ
Bir iki gün yiyip içmekle hûk u hamr-ı küffârı³⁶

Vehbî, daha sonra tahkiyevi bir anlatımla ve vakayi-nâme tarzında Şahin Giray'ı yakalayış macerasını ve onun hainliğini anlatır³⁷. Bundan sonra Şahin Giray'ın ölümünün kendisinde uyandırdığı mutluluk halini ve onun cehennemlik vaziyetini ifade eder:

Kırım halkı eder ol duzahı öyle tatayyur kim
Kef-i küffâra verdi öyle mülk-i cennet-âsârı

³⁵ Osmanzade Taib Divanı, Tarihler, manzume no: 377 (Metinler Bankası projesi).

³⁶ Sünbülzade Vehbî, Divan (Haz: Ahmet Yenikale), Ukde yay., s 113-120, Kahramanmaraş, 2011.

³⁷ Şahin Giray'ın yakalanışına Vehbî'nin yakın arkadaşı Sürûrî de tarih düşürmüş ve Şahin Giray'ın ismiyle, yakalanması arasında kuşların özellikleri üzerinden ilgi kurmuştur:

Tutdı Şahin Giray'ı fukârânun âhı
Nefy olundı Rodos'a katl olunur inşallah
Şu'ârâ dest-i kabûl üzre tutar tarihin
Tiz-pervâz idi Şâhin ele geldi nâ-gâh (h. 1201)

Bkz. Sürûrî, Hezliyat, s. 93, <http://www.archive.org> (Library University of Toronto, katalog no: PL 248, S86 A17, 18).

O tavûsü'l-câhimi tâ'ir-i meş'umdur bildim
Uçunca murg-ı cânı zevk u şâdî tutdu aktârı

Feleklerden melekler de anı recm eyleyip gûyâ
Ebâbil-i felâket başına yağdırdı ahcârı

Fesâd ile çalar çarpar sanarken sâha-i mülkü
Çapul verdi diyâr-ı 'ömrüne baht-ı nigûn-sârî

Beşâret-gûne kâğıdlar uçurdum dergeh-i 'adle
Kebûterle itâre etdim ahyâre bu ahbarı

Sultan III. Selim'in sır kâtiplerinden şair Ahmed Fâiz'in ölümü düşmanlarını çok sevindirmiş, ölümünden dolayı hakkında dinî kabullerin aksine bir beyit nazmedilmesine sebep olmuştur. Nizam-ı Cedid'i ortadan kaldırmak üzere kendilerine muhalif olan bazı devlet adamlarını öldürmek isteyen Kabakçı Mustafa'nın adamları şairin evini kuşatırlar. Şair kurtulmak için evinin damına çıkıp başka bir dama atlayarak kurtulmak istese de başarılı olamaz ve düşmanlarının eline geçer. İsmi belirsiz bir başka şair Faiz'in ölümüne;

Uçdu damdan itdi tamuyu makar
Bu köpeğe bu kadar uçmak yeter

beytiyle tarih (1222/ 1807) düşürür.³⁸ Bu beytin bir benzeri Beyânî'nin, Tezkiretü'ş-Şuarâ'sında da mevcuttur. Beyânî'nin bildirdiğine göre Lamii Çelebi tarafından Yezid için şu ifadeler kullanılır: “*Yezîd-i pelîd tamdan uçub tamuya göçdüğine dimişdir.*”

Tamdan tamuya dek hoş cân atar

*Ana bu üslub ile bu kadar uçmak yiter*³⁹

18. asır şairlerinden Enderunlu Vasıf da hakkında idam kararı verildikten sonra öldürülen Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümünden duyduğu sevinci yirmi üç beyitlik bir kıt'asında tarih düşerek ifade etmiştir. Söz konusu kıt'ada Vasıf, önce cömertliği ve adaletiyle eşsiz biri olarak sultan II. Mahmud'u över ardından da böyle büyük ve âdil bir padişaha âsi olmasından ötürü Tepedelenli'yi yerer:

Böyle akranı bulunmaz şeh-i bî-hem-tâya
Oldu âsi Tepedelenli denen Bektaşî

N'olduğu belli degül mülhid-i bî-mezheb iken
Oldu tугyân edip encâmı bugâtın başı⁴⁰

³⁸ Cemil Çiftçi, Maktul Şairler, Kitabevi, s. 511-513, İstanbul 1997.

³⁹ Beyânî, Tezkiretü'ş-Şuarâ, (Haz: İbrahim Kutluk), TTK yay., s. 238, Ankara, 1997.

⁴⁰ Raşan Gürel, Enderunlu Vasıf Divanı, Kitabevi, İstanbul, s., 667.

Daha sonra onun kötü fiillerini sıralayıp ölümü ne kadar hak ettiğini vurgulamak ve sultanın kararının ne denli hakça olduğunu belirtmek ister ve şiirin sonunda ölümünün pek çok kişi gibi kendisini de nasıl sevindirdiğini dile getiren beyitler kaleme alır:

Görüp âhir kılığın bildün mi papas
Meclis-i hezlün eyâ mashara-i kallaşı

Kuvve-i kahîre-i pâdişeh-i gördün mü
Anladun mı ne imiş devlet ile perhâsı

Sen tutuldukda olup şâd güruh-ı şu'ârâ
Dediler mergüne târih ferâhdan nâşi

.....

Müjde katl oldu cedelde 'Ali Paşa-yı 'anûd
Verdi topdan bütün evlâd ü 'iyâli başı⁴¹

Vâsıf'ın muasırı ve tarih düşürme, hiciv ve mizah edebiyatımızın en bilinen isimlerinden biri olan Sürûrî, Divan'ında Süleyman Paşa'nın katlinin ne kadar uygun bir karar olduğunu belirtirken olumsuz kişiliğe sahip birinin ölümünden duyduğu bahtiyarlığı da anlatmış olur:

Tiğ-i kahr-ı şeh-i dâd-âver ile buldı fenâ
Ser-keş olmağla katı vâlî-i mülk-i zevrâ

Re's-i maktu'ını gördükde didim tarihin
Hele pek enseb idi katl-i Süleyman Paşa⁴²

Sürûrî Hezliyat'ında da bazı kişilerin ölümünü alaya alıcı ifadelere sahiptir. Örneğin, sıra dışı bir kişiye, Rus çarîçesinin ölümüne de tarih düşürmüştür. Bu şiirin bir diğer ilginç yanı "Tarih kıt'alarında Rûmî takvim bile kullanılmazken, ilk defa Sürûrî hicri takvimi bir yana itip milâdî yıla tarih düşürür. Rus çarîçesi Ekaterina'nın ölümüne 1796 yılını verecek bir tarih mısraı söyler⁴³:

Sâl-i milâd-ı Mesîhâdan Didim tarihini
Kıldı nâr-ı duzâha çârîçe-i Moskof sefer⁴⁴ (H.1196)

Sürûrî'nin Hezliyat'ında ölüm ve ölene karşı bu menfi tavrın başka örnekleri de mevcuttur. Tamamı kıt'a nazım şekliyle yazılan bu şiirlerde Sürûrî, alaycı bir tavra sahiptir. Bu kişiler, şairlerin hiciv oklarını yönelttiği, ölümlerinin matem yerine sevinç uyandırdığı ve bu yazıda adları anılan pek çoğu bürokraside görev alan şahısların aksine genellikle halktan, sıradan, kişilerdir. Sürûrî'nin hicivlerinde saldırı, kin ve nefret yerine daha çok alay ve gülmece vardır. Sürûrî'nin,

⁴¹ Gürel, a.g.e., s. 668.

⁴² Sürûrî Divanı, Bulak, s. 273, Kahire, 1255.

⁴³ M Kayahan Özgül, Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle, Modern Türk Şiirine Doğru, hece yay., s.237, Ankara, 2006.

⁴⁴ Sürûrî, a.g.e., s. 99.

ölümlerine rağmen aleyhlerinde şiir nazmettiği kişiler arasında Kel Bekir⁴⁵, Adana müftüsü⁴⁶, Tokatlı Ebubekir Kâni⁴⁷, Hacı Ali⁴⁸ ve Kambur Ahmed⁴⁹ yer almaktadır.

Tıpkı Sürûrî gibi Savfet de Rus çarının ölümüne miladî takvime göre tarih düşürürken ölüm hadisesinden gayet memnun olur:

Nikola Pavloviç elli sekiz yaşında fevt oldu
Erişti bin sekiz yüz elli beşte ömrü gayyâta

Oku târîh-i fevtin yazdı Safvet sâl-i İsa'dan
Kral-ı Rus müjde gitdi ordu-yı mükâfâtına

Eyledim târihini mîlâddan bir bir hesâb
Çâr-ı Rus'u ansızın kahr-ı Mecid itdi tebâh⁵⁰

Gerek Sürûrî gerekse Savfet Osmanlı Devleti'nin rakibi ve düşmanı bir devletin gayrı müslim kral ve kraliçelerinin ölümlerini bir müjde olarak yorumlarken onların cehenneme (nâr, gayyat, kahr-ı Mecid) gittiklerinden tamamen emindirler.

Türk edebiyatında ölen kişi hakkında en olumsuz ifadeler Muaviye'nin oğlu Yezid hakkında söylenmiştir. Gerek klasik Türk şiirinde gerekse halk şiirinde Muharremiye ve maktel-i Hüseyin türlerinde nazmedilen şiirlerin hemen hepsinde Yezid'e beddua edildiği, na-hoş tabirlerin yakıştırıldığı görülür. Bütün bu şiirler Hz. Hüseyin ve beraberindekilerin şehit edilmeleri üzerine yazılan mersiye örnekleridir. Muharremiyelerde tarihte yaşanan bu hadise kısaca özetlenip, Hz. Hüseyin hakkında methiyeler düzülürken olayın müsebbibleri ve katil hadisesine karışanlar lanetle ve beddualarla anılırlar. Muharremiyelerin aynı zamanda hüznün ve matem şiirleri olmaları nedeniyle vak'anın trajik yönü güçlendirilir, zalimlerle mazlumlar birlikte zikredilir. Böylelikle şiirlerin kurgusunda rahmet ve lanet hisleri bir araya getirilir. Burada sözü edilen şiirler yukarıda örneklerini verdiğimiz, çoğu zaman şahsî nedenlerden kaynaklanan ve ölümlerinden ötürü şairlerin mutluluklarını dile getirdikleri ve hatta hassaten bu ölümlerden dolayı yazılan şiirlerden farklıdır. Maktel-i Hüseyinler dinî edebiyat türüdür ve genellikle muharrem ayında yazılırlar. Muharremiye, maktel-i hüseyin yahut Kerbela mersiyesi adı verilen türlerde İslamî anlayışın dışına çıkılarak Yezid ve yardımcıları aleyhinde ağır ifadeler kullanılır:

Hak'dan sana vü ceddine oldukça selâm
Olsun Yezid'e la'net-i Yezdân yâ Hüseyin

Dahi ol iki zâlime la'net ki dediler

Birine Şimr ü birine Mervân yâ Hüseyin⁵¹ (Hayretî)

⁴⁵ Sürûrî, age., s.62.

⁴⁶ Sürûrî, age., s.61.

⁴⁷ Sürûrî, age., s.64, Sürûrî Hezliyat'ında Kâni'nin ölümüne hem medhedicî hem de alaysı şiir yazarken, Divanı'nda söylediği tarih kit'asında övücü sözler sarf eder. Bkz. Ahmet Uslu, Sürûrî-i Müverrih'in manzum tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin), Dumlupınar Üniv., SBE., yayımlanmamış yüksek lisans tezi, s. 217 Kütahya 2007.

⁴⁸ Sürûrî, age., s.97.

⁴⁹ Sürûrî, age., s.99.

⁵⁰ M Kayahan Özgül, a.g.e., s.237, Ankara, 2006.

İder zebân-ı hâl ile kim kangı yerededir
Şimr-i lâin ü nekbet-i Mervân yâ Hüseyin

Âl-i Resûl'e kangı yüzü kare böyle eder
Osun Yezîd'e la'net-i Yezdân yâ Hüseyin⁵² (Sâfi)

Âl-i Muhammed'e nice zulm itdi ol Yezid
La'net anın vücuduna her subh u her mesâ⁵³ (Seyyid Nesîmî)

Bir terahhum kılmadı Mervân Pelid ibn-i avâm
Şimr-i bîdînin Yezîd'in cânına la'net müdâm

Şah Hüseyin İbn-i Aliye eyledi münkir kıyâm
La'net olsun sad hezârân kavm-i Yezîde subh u şâm⁵⁴ (Cevheri)

Dîdeden su yerine kan akacak dem geldi
Kerbela günleridir ağla Muharrem geldi

'İzzet anmazdı Yezîd'i 'acaba n'oldu sebab
Var ise hâtırına ehl-i cehennem geldi⁵⁵ (İzzet Molla)

Cûş etse yem-i rahmeti kâfirlere hakkın
Dûzahdan anın 'afvı yine muhtemel olmaz⁵⁶ (İzzet Molla)

Sonuç:

Divan şairi devraldığı geleneğin sınırlarını fazla zorlamadan sanatını icra ederken zaman zaman gelenek dışına çıkarak edebî türlerle ilgili aykırı örnekler verebilir. Ölene karşı muhabbetin ve ölümden duyulan acının dillendirildiği ağıt anlayışının klasik şiirdeki devamı olan mersiye türü,

⁵¹ Hayreti Divanı (haz: Mehmed Çavuşoğlu- Mali Tanyeri), İst Ün., Edebiyat Fak. Yay., s. 11, İstanbul 1981.

⁵² Maktel-i Hüseyin, Kerbelâ Mersiyeleri, Horasan yay., İstanbul 2008, s.27.

⁵³ A.g.e., s.16.

⁵⁴ A.g.e., s. 17

⁵⁵ Ceylan, Ömür-Yılmaz, Ozan; Hazana Sürgün Bahar, Keçecizade İzzet Molla ve Divan-ı Bahar-ı Efkâr, s. 713, Kitap Sarayı, İstanbul, 2005.

⁵⁶ Ceylan, Ömür-Yılmaz, Ozan; a.g.e., s,719.

bazı şairlerin kaleminde zıt bir tutumla hicviyeye dönüşmüştür. Başkalarının ölümlerinden sevinç duyup, ölenlerin arkasından galiz küfürler, beddualar ve lanetlerin edildiği şiir örneklerinin yazılış sebepleri ile ilgili kısa ve genel bir değerlendirme yapılabilir.

1- Şahsi sebepler: Bu şiirlerin büyük çoğunluğunda dinî anlayış ve kabulün dışına çıkan yaklaşıma sahip şairler, aleyhlerinde şiir yazdıkları şahıslara karşı içlerinde biriktirdikleri kin ve nefreti dışa vurmuşlardır. Bilhassa bürokrasi içinde kendilerinden zarar gördüklerine, şairlere himaye ve cömertlik kapılarını kapattıklarına inanılan Sinan Paşa, Rüstem Paşa, Kemankeş Ali Paşa gibi şahıslara yöneltilen suçlama, hakaret ve sövgüler şairlerin şahsi husumetlerini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Yine Taşlıcalı Yahya'nın İbrahim adında ve ışıklardan olduğunu söylediği şahısla ilgili şiirinde Hayâlî'ye çatması da şahsi sürtüşmenin yansımasıdır. Zira edebiyat tarihi ile ilgili kaynaklarla, söz konusu şairlerin divanlarında bu sürtüşme ve çekişmenin başka örneklerini görmek de mümkündür.

2- Devlet endişesi: Yukarıda Sinan Paşa ve Rüstem Paşa ile ilgili yazılan şiirlerde şahsi sebeplerin olduğu belirtildi. Esasen Taşlıcalı Yahya, Gelibolulu Mustafa Ali ve Kühü'l-Ahbar'da Sinan Paşa aleyhinde şiir yazan ve isimleri verilmeyen şairlerin devlet içinde görev alan memurlar oluşu devlet endişesi gütmelerinin nedenlerindedir. Serazad tabiatlı Rumeli şairlerinden biri olan Yahya'nın Şehzade Mustafa'nın katlinden sorumlu tuttuğu Rüstem Paşa aleyhine şiir yazması sadece şahsi husumetle açıklanamaz. Zira şair bu şiiri yazdığı için ölümle burun buruna gelmiş ve hayatını ancak sürgünle kurtarmıştır. Sinan Paşa da Ferhat Paşa'nın katlinden sorumlu tutulmuş, devlet işlerinde başarısız bulunmuştur. Aynı şekilde Nâbî'nin hayatında hiç görmediği Küleyb'in katlinden, Gelibolulu Mustafa Ali'nin nahoş faaliyetlerini anlattığı Cafer Paşa'nın ve Enderunlu Vasıf'ın devlete ihanet eden Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümünden keyif duymaları da devlet düşüncesindedir. Sürûrî ve Savfet'in kıt'alarında Rus çar ve çarîçelerinin ölümüne dair yazılan kıt'alarda da rakip devlette yaşanan olumsuz hadiselerden devlet lehine keyif çıkarma duygusu yatmaktadır.

3- Hiciv anlayışı ve heccavlık: Yukarıda örnekleri verilen şiirlerin tamamı Türk mizah ve hiciv edebiyatı örnekleri arasında gösterilebilecek edebî ürünlerdir. Taşlıcalı Yahya, Nefî ve Sürûrî hiciv edebiyatı denince akla ilk gelen isimlerdir. Bilhassa Nefî ve Sürûrî buldukları her fırsatta çevrelerindeki kişilere alay yahut sövgü niteliğinde bir kitaba sığdıracak kadar çok hicviye yazmışlardır. Aynı şekilde Gelibolulu'nun eserinde de hiciv örneği şiirler, bir tarih kitabına göre oldukça fazladır. Bu şiirlerde şairlerin ölen şahıslara sövgüleri, onları cehennemlik olarak tavsif etmeleri, cesedlerini hayvan leşine benzetmeleri hicvin ağır örnekleridir. Yine bu şiirlerde mevtaların ölüm haberleri birer müjde olarak yorumlanmıştır. Aslında hicvin sevinç ve keyifle birleştirildiği bu şiirler bir bakıma “süruriye” olarak nitelenebilir.

4- Memduha övgü vesilesi: Nâbî, Enderunlu Vasıf ve Sünbülzade Vehbî'nin şiirleri sadece devlet ve toplum düzenine zarar verdikleri düşünülen şahıslara karşı bir hiciv değil aynı zamanda onları katletmekle hayırlı iş yaptıklarını belirttikleri sultan ve paşaları öven birer methiye örneğidir. Söz konusu şiirlerde Nasuh Paşa, I. Abdulhamid ve III. Selim, devlet adına âdil hüküm verip övgüye layık işler yaptıkları için methedilirler. Taşlıcalı Yahya da Rüstem Paşa aleyhine yazdığı terki-i bendinin son bölümünde Kanunî'ye dua eder.

5- Tarih düşürme vesilesi: Divan şiirinde şairler kendilerince önemli gördükleri hadiselerle kayıt düşmek ve hüner göstermek amacıyla farklı usullerle tarih düşürürler. Tarih düşürme sanatı 18. asırdan itibaren iyice gelişip yaygınlaşmış ve kimi şairlerin elinde adeta bir oyuna dönüşmüştür. Bu şairlerin başında Sürûrî gelmektedir. Yukarıda bahsi edilen bu şiirlerin çoğu aynı zamanda tarih düşürmek kasdıyla yazılmış, bu yapılırken de mizahî unsurlara başvurulmuştur.

6- Dinî ve mezhepsel hassasiyetler: Kerbela vak'ası etrafında yazılan şiirlerde Kerbela vak'asının matem havasını yansıtan atmosfer mevcuttur. Bu şiirlerde Muharrem ayının on günlük yas süresi ve on muharrem günü esas alınarak on bentlik şiirler yazmak ve bu bentlerde Kerbela vak'asında yaşananları tekrar tekrar hatırlatıp anlatmak gelenektir. Hz. Hüseyin ve yakınları için mersiyeler nazmedilirken sadece Şii mezhebinin değil bütün İslam âleminin adeta küfürle andığı Yezid ve yardımcıları için lanet ve beddua dolu ifadeler yer verilir. Sünnî şairlerin çoğu da bu türün benzer tonda ve içerikteki örneklerini verirler.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ Metin, **Nefî ve Siham-ı Kaza**, Akçağ yay., Ankara 1998.
- BATISLAM H. Dilek, "Divan Şiirinde Âşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm", **Folklor / Edebiyat**, Ankara, 2003, C.IX, S.34.
- BİLKAN Ali Fuat, **Nâbî Divanı**, C. I, MEB yay., Ankara 1977.
- CANIM Rıdvan, **Latifi, Tezkiretü's-Şuarâ ve Tabsıratu'n-Nuzemâ**, TTK, yay., Ankara 2000
- CEYLAN Ömür-YILMAZ Ozan, **Hazana Sürgün Bahar, Keçecizade İzzet Molla ve Divan-ı Bahar-ı Efkâr**, Kitap Sarayı, İstanbul, 2005.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed, **Yahya Divanı**, İstanbul Üniversitesi Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1977.
- ÇAVUŞOĞLU Mehmed-TANYERİ Ali, **Hayretî Divanı**, İst Üniv., Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1981.
- ÇERÇİ Faris, **Gelibolulu Mustafa Âlî ve Kühü'l-Ahbâr'ında II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet Devirleri** (III. Cilt), Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri 2000
- ÇİFTÇİ Cemil, **Maktul Şairler**, Kitabevi, İstanbul 1997.
- GÜREL Rahşan, **Enderunlu Vasıf Divanı**, Kitabevi, İstanbul,
- İSEN Mustafa, **Acıyı Bal Eylemek**, Akçağ yay, Ankara 1997.
- KILIÇ Filiz, **Meşâ'irü's-Şu'ârâ İnceleme-Tenkitli Metin**, Gazi Üniversitesi, SBE, doktora tezi, Ankara 1994.
- KORTANTAMER Tunca, **Temmuz'da Kar Satmak, Örnekleriyle Geçmişten Günümüze Türk Mizahı**, Phoenix yay., Ankara 2007.
- KUTLUK İbrahim, **Beyânî, Tezkiretü's-Şuarâ**, TTK yay., Ankara, 1997.
- Maktel-i Hüseyin, Kerbela Mersiyeleri**, Horasan yay., İstanbul 2008.
- OKUYUCU Cihan, **Cinânî, Hayatı, Eserleri**, Divanı'nın Tenkitli Metni, TDK., yay., Ankara 1994.
- ÖZGÜL M. Kayahan, **Divan Yolu'ndan Pera'ya Selamtle, Modern Türk Şiirine Doğru**, Hece yay., Ankara, 2006.
- ÖZTOPRAK Nihat, **Refi-i Âmidî, Can u Cânân**, Türk Gençlik Vakfı yay., İstanbul, 2000.
- ÖZTÜRK Murat, **Lamii Çelebi'nin Veyse vü Ramin Mesnevisi (İnceleme-Metin-Sadeleştirme)**, Atatürk Üniversitesi, SBE, yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum, 2009.

-
- PAKALIN M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB, yay., İstanbul, 1983.
- SÜRÛRÎ, **Divan**, Kahire, 1255.
- SÜRÛRÎ, **Hezliyat**, <http://www.archive.org> (Library University of Toronto, katalog no: PL 248, S86 A17, 18--)
- ŞENTÜRK Ahmet Atilla, "Klasik Osmanlı Edebiyatında Tipler I, (Rakîb)", **Osmanlı Araştırmaları**, C. XV, İstanbul 1995.
- USLU Ahmet, **Sürûrî-i Müverrih'in Manzum Tarihleri (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin)**, Dumlupınar Üniv., SBE., yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kütahya 2007.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, IV. C., II. Kısım, XVIII. Yüzyıl, TTK, Ankara, 1995.
- YENİKALE, Ahmed, **Sünbülzade Vehbî Divanı**, Ukde yay., Kahramanmaraş, 2011.